

Gedenk te sterven.

<https://hdl.handle.net/1874/353208>

gic

2

G E D E N K
 T E
S T E R V E N .

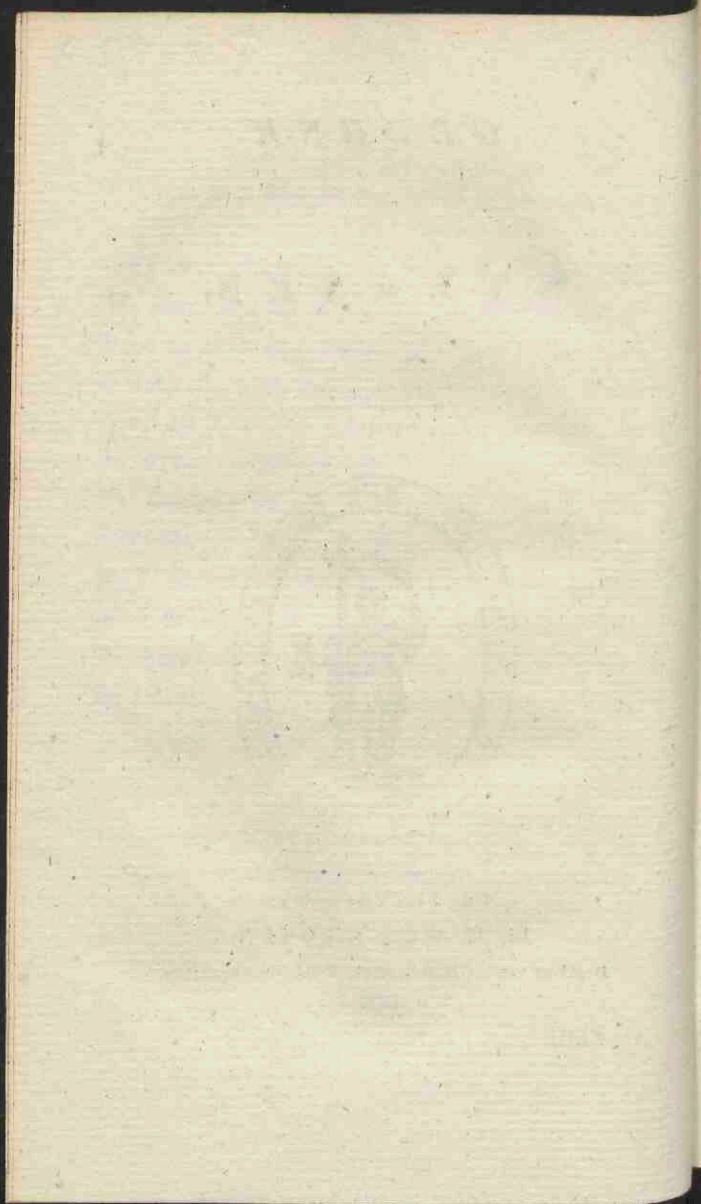
TWEEDE DRUK.

TE ROTTERDAM,
 bij M. WIJT & ZONEN,
 Drukkers van het Nederlandsche Zendinggenootschap.

1832.

No. XLIII.

VOORBERIGT.

*Gecommitteerden van het Nederlandsche
Zendelinggenootschap, tot het opstellen,
verzamelen en uitgeven van kleine Stukjes,
ter bevordering van Evangelische kennis
en Godzaligheid, ook bij mingeoefenden; —
namelijk: R. J. VAN DER MEULEN, B. VAN
MARKEN, J. CLARISSE, A. L. M. Phil. et
Theol. Doct. en Prof., A. DE VRIES,
L. EGELING, J. G. VORSTMAN, R. ADRIANI,
Predikanten te Amsterdam, Hoorn, Leyden*

en Rotterdam; overeenkomstig hun Ambt en Bediening, dat oogmerk gaarne willende bevorderen, en in uitzigt op des Heeren medewerkenden zegen, bieden het nevensgaande Stukje hunnen Landgenooten aan; erkennende intusschen geene Uitgave voor echt, dan welke door eenen hunner, of door de Drukkers dezes, onderteekend is.

M. Wijt Sionen

INLEIDING.

Belangrijkheid van dit onderwerp.

Die dit boekje in handen krijgt, zal misschien aanstonds bij zichzelf zeggen: die vermaning: gedenk te sterven kwam reeds zoo dikwijls tot ons; het verdorrend gras, het afvallend blad, de ondergaande zon, de slaande klok, het sterfbed onzer naastbestaanden, de dood onzer vrienden, de begrafenis onzer bekende en onbekende natuurgenooten, eene stem in ons binnenste, — de Heilige Schrift daarenboven, op hoe vele plaatsen roept die ons gedurig toe: *gedenk te sterven!*

Misschien dacht gij daarbij: dit boekje zouden wij derhalve wel missen kunnen: daar zijn immers over dat onderwerp ook wel goede boekjes geschreven, en hoe dikwijls wordt er ook niet gepreekt, dan eens over *de sterfelijkheid* van den mensch, zoo als David die beschrijft: *een ieder mensch,*

hoe vast hij staat, is enkel ijdelheid (1); of zoo als Jacobus ons leert: ons leven is een damp, die voor een weinig tijds gezien wordt en daarna verdwijnt (2); of over de bede van David: Heere, maak mij bekend mijn einde en welke de mate mijner dagen zij, dat ik wete hoe vergankelijk ik zij (3); of over de bede van Mozes: Leer ons alzoo onze dagen tellen, dat wij een wijs harte bekomen (4).

Maar volgt nu uit dat alles, dat dit boekje voor iedereen overtollig zal zijn? Het zou wel vermetel wezen te denken, dat dit kleine stukje zou kunnen uitwerken hetgeen zoo vele stemmen althans bij velen, niet vermogten, maar gij zult toch wel willen toestemmen, dat verre de meeste menschen ook omtrent dit gewigtig onderwerp, geen wijs, maar nog een zeer dwaas harte hebben, en dat mijne geringe poging, in afhankelijkheid van den Goddelijken zegen beproefd, voor den een' of ander', eene heilzame strekking zou kunnen hebben.

Gij zult immers wel menschen kennen, die bij hunne ondernemingen, bij het koopen en verkoopen, bij het afbreken en bouwen, bij het aangaan van een huwelijk en bij de opvoeding hunner kinderen, en bij derzelver opleiding tot of vestiging in een' stand, som-

(1) Psalm XXXIX: 6. (2) Kap. IV: 14.

(3) Psalm XXXIX: 5. (4) Psalm XC: 12.

tijds spreken en handelen als of zij niet aan de mogelijkheid van hun sterven dachten! zeggen zij niet wel: wij zullen dit of dat, zoo en zoo doen! in plaats dat zij, hunner sterfelijkheid en afhankelijkheid tevens gedachtig, zeggen of denken zouden: *indien de Heer wil en wij leven?* (1) en zoudt gij dan toch ook niet wel wenschen, dat deze en die van uwe bekenden, die zoo weinig of niet aan den dood denken, dat toch eens *leeren* mogten?

Maar kent gij er ook niet, die nog wel aan den dood denken, maar die dat niet doen *op de regte wijze?* doet gij hetzelfde wel zoo als het behoort? Sommige denken wel aan den dood, maar ook aan *hunnen* dood? aan het graf, maar ook aan *hun* graf? indien zij dat doen, geschiedt dat dan niet, doorgaans althans, met eene zekere huivering, met angstvallige bekommring, somtijds wel met siddering? en wat werkt het toch, indien men ook zonder angst aan sterven denkt, meestal uit? men stelt den dag des doods doorgaans ver af, en men heeft, indien men zich verzekerd houdt van den aannaderenden dood, niet zelden een aantal wenschen, die men vóór denzelfven nog wel vervuld zou willen zien: de een zou zijne inkomsten nog wel wat willen verbeteren;

(1) Jac. IV: 15.

een ander wenscht misschien voor zijne vrouw en kinderen wat te kunnen sparen, of deel te hebben in een fonds voor weduwen en weezen; een derde begint wat op te ruimen, papieren of brieven te scheuren, die hij niet onder eens anders oog wil hebben; misschien is er een vierde die eenige schulden betaalt, of wat hij nog uitstaan heeft, veel of weinig, begint in te vorderen; een vijfde haast zich, om met zijne misnoegde bloedverwanten, misschien om het belang voor de zijnen, te verzoenen, en zoo wijkt dan allengskens de schrik voor, maar ook dikwijls de gedachte aan den dood. Maar kwamen u niet wel eens dezulken voor (om van ruwe en losse menschen niet te spreken) die met eene zekere opgeruimdheid, om niet te zeggen, met eene verwonderlijke luchtbaarheid, van het sterven spraken, die betuigden voor den dood niet bang te zijn, die zich verwonderen, dat iemand er voor vreest, wanneer hij maar zijn' plicht betracht en onberispelijk leefde, die bij elke gelegenheid, waar zij geroepen zijn of zich begeven, om bedroefden over hunne dooden te troosten, van het gelukkig sterven en van het zalig wederzien in een beter leven, en van eene onafscheidelijke hereeniging spreken? Ja! gij zult de zoodanigen ook wel kennen, en soms wel iemand hebben ont-

moet, die zelf naar den dood wenschte, en tot grievende smart van zijne betrekkingen wel eens uitriep: » och! dat ik maar stierf! — o God! neem mijne ziel van mij! » en die, daartegen gewaarschuwde en vermaande, zich misschien met hetgeen wij van Elias (1) en van Jona (2) lezen, zeer te onregte zoude zoeken te verdedigen? Zonder nu te willen zeggen, dat in al dat opgenoemde over de wijze, waarop men wel eens aan den dood en aan zijn eigen sterven denkt, niet iets goeds zou zijn, verzoek ik u toch, eer gij dit stukje als geheel onbelangrijk ter zijde legt, dat gij het eens doorloopt; en komt het u dan voor u zelve niet zoo gewichtig voor, om er uwe aandacht aan te leenen, geef het dan aan iemand, die, naar uwe gedachten, wel eenig nut met hetzelfde voor zich of de zijnen zou kunnen doen, en bid dan, dat onze Hemelsche Vader dit, in uw oog voor u onbeduidend stukje, zegene door den vruchtbaarmakenden invloed van den Heiligen Geest.

Plan van behandeling.

Mijn oogmerk is om in hetzelfde eerst iets te zeggen, van hetgeen de vermaning: *gedenk*

(1) 1 Kon. XIX: 4.

(2) Jona IV: 3.

te sterven, in zich bevat, voor belijders van het Christendom.

Vervolgens na te gaan: waarom die vermaning of niet, of althans zóó niet, behartigd wordt.

Ten derde: wil ik pogen aan te wijzen, hoe men dat zou kunnen leeren, en hetzelfde besluiten met een woord van opwekking en aandrang, om toch *spoedig* bij aanvang, of bij verderen voortgang, alzóó te doen.

EERSTE HOOFDSTUK.

Iets over hetgeen de vermaning: gedenk te sterven, in zich bevat, voor belijders van het Christendom.

Wie zijn belijders van het Christendom?

Wanneer ik van belijders van het Christendom spreek, dan behooren wij toch onderscheid te maken, tusschen degenen die het zeggen te zijn, en tusschen *ware* Christenen, die met hun hart Jezus den Heer hebben aangenomen als hunnen Middelaar, en die den eenigen troost in leven en sterven door het geloof in zijnen naam, niet alleen zeggen te

kennen, maar ook waarlijk kennen, en zoo dikwijls zij denzelven uit het Evangelie met een geloovig hart voor zichzelf aannemen, ook waarlijk genieten. Die vermaning is toch voor den laatsten, wel niet te eene maal overtollig, door de inwonende en bijblijvende gehechtheid aan dit leven, en de diepe verdorvenheid van ons hart; maar voor die eerstgenoemden is zij volstrekt noodzakelijk; en voor de zoodanigen, die wel den naam, maar nog niet het *wezen* hebben van het waarachtig Christendom, is dit eenvoudig en welgemeend opstel voornamelijk ingerigt.

*Wat de vermaning: gedenk te sterven,
voor die belijders van het Chris-
tendom in zich bevat.*

Het komt er nu op aan wat die vermaning voor die belijders in zich bevat. » Dat is niet moeilijk aan te wijzen » zult gij zeggen; wie weet niet wat men meent, wanneer men van *sterven* spreekt? wie heeft niet wel eens iemand zien sterven, of althans een lijk gezien? De oorzaak van des menschen dood moge al verschillend zijn, het komt toch altijd daarop neder, dat wie gestorven is, die heeft opgehouden hier *in* en *met* zijn ligchaam bedrijvig te zijn. Bij het sterven verlaat de ziel het ligchaam; *de geest keert weder tot God, die*

haar gegeven heeft, zegt de Schrift, (1) en het ligchaam, het ontzielde ligchaam, wordt ontbonden, en keert weder tot het stof der aarde waaruit het genomen was." Nu ja: vergenoegen wij ons eens met deze beschrijving van *sterven*: wat is dan nu *gedenk* te sterven? Gij mensch, die daar zegt, dat gij de Christelijke leer hebt aangenomen als wegwijzer tot zaligheid? Zal dat zijn, nu en dan eens vlugtig, of ook dikwijls te denken en te zeggen: » het is den mensch gezet eenmaal te sterven? » of » alle menschen moeten sterven » of, deze of gene bijzondere aanleiding daartoe. zichzelf en anderen toe te voegen; » d. dood spaart jong noch oud. De dood klimt zoo wel in de paleizen der grooten, als hij komt in de hutten der armen, of met de woorden van eenen dichter:

» De Koning klimt ten troon, — de slaaf knielt
 voor hem neer:
 « De dood blaast op het spel, en beide zijn
 niet meer.

Neen, zult gij zeggen, maar misschien van begrip zijn, dat het daarna beter zal gelijken, wanneer gij b. v. op den eersten of laatsten dag des jaars, of op uwen geboortedag dien gij stichtelijk vieren wilt, of op den verjaardag van eenen uwer huisgenooten,

(1) Pred. XII: 7.

of bij het afsterven van iemand uwer vrienden of bloedverwanten, of ook bij eenig gevoel van ongesteldheid en verzwakking, of gedrongen door de inspraak van uw geweten, dat gij den dag des doods niet ver moest stellen, u eenige oogenblikken hebt verleidigd om b. v. den 39sten, den 90sten, den 103den Psalm, 1 Kor. 15, of soortgelijke plaatsen van de Heilige Schrift te lezen, of eene predikatie of stichtelijk geschrift, hetwelk handelt over den dood en de dingen der eeuwigheid; of wanneer gij u met de uwen in onze Psalmen of Liederen, daartoe betrekkelijk, verlustigd hebt.

Ik zal niet zeggen, lieve medemenschen, dat de vermaning: gedenk te sterven, ook tot zoodanige afzonderingen en werkzaamheden ons niet opwekt; maar ik hoop niet dat iemand in het begrip volharden zal, dat daarmee aan derzelve inhoud en eisch volkomenlijk voldaan zou zijn! . . . Waarlijk! er wordt nog iets meer gevorderd, wanneer wij van Gods wege (en van Hem komt immers die stem?) vermaand worden: gedenk te sterven! o! het betaamt ons alsdan, zooveel mogelijk te *denken*, tot onszelven in te keeren, en het hart Hem, die ons dat laat toeroepen, toe te keeren, op die vermaning als *Zijne* vermaning acht te geven — in opzigt tot onszelven die te gedenken en te herdenken, en ons met

onzelfen te onderhouden over *onzen* dood:

Wij behooren alsdan tot onszelfen te zeggen: » ook gij zult sterven; gij kunt spoedig sterven, en onverwacht en plotseling sterven.

Bereid u, want gij zult sterven: bereid u heden, want straks zou het te laat kunnen zijn; zoo als de boom valt, blijft hij liggen: de dood beslist uw lot onherroepelijk voor de eeuwigheid! God wil niet dat de zondaar in zijne zonden sterft: Hij wil u eeuwig zalig maken." En deze of soortgelijke toespraak tot onszelfen behoort dan ook achtervolgd te worden, zonder uitstel, door zoodanig eene toebereiding voor den dood, die ons het eeuwig zalig leven, naar het onfeilbaar woord van God, niet zal doen missen.

Vergunt mij, dat ik u over deze en gene bijzonderheid, u daar voorgelegd, nog eenige oogenblikken vertrouwelijk moge toespreken.

I. *Ook gij zult sterven.*

Dat behoort elk, die deze vermaning: gedenk te sterven, wel wil betrachten, niet zelden tot zichzelf te zeggen. Ik hoop, dat gij het onderscheid bevat, tusschen het meer algemeene, en dat bijzondere. Het is immers wat anders, zich voor te stellen het algemeen sterf-lot van ons geslacht, of zich

te bepalen bij onzen eigenen dood; wat anders al wandelende over de zerken in onze kerk, of over of langs een kerkhof, te denken en te zeggen: » ziedaar de eindpaal aller levenden, de stille rustplaats van Gods dooden! » wat anders te denken en bij en tot zichzelf met angst te zeggen: » ook ik zal eenmaal hier of daar in dezen of genen grafkuil worden neergelegd! »

Dit laatste, hetwelk in vele bijzondere aanspraken tot ons zelve kan worden gewijzigd, dit wordt vereischt; het moet dikwijls onze gedachte zijn: » *ik, ik* zal eenmaal zeker sterven, » maar ook

II. *Gij kunt spoedig, onverwachts, plotseling sterven.*

Hoe dikwijls worden wij verrast, en getroffen door niet voorgestelde sterfgevallen. Dan eenstreft iemand in zijn dagelijksch beroep een verschrikkelijk ongeluk, en wordt midden uit zijnen werkring dood te huis gebragt; dan komt b. v. iemand door onvoorzigtigheid te midden zijner dartele ijsvermaken ontzettend om het leven. Daar sterft een ander in weinige uren aan eene beroerte, of overrompeld door een toeval, hetwelk hem eerst en terstond zijne *bewustheid*, en weinig tijds daarna het dierbaar *leven* benam; wij hooren het,

schrikken, zijn ontroerd en bewogen; maar, raadpleegt uwe ervaring, hoe dan? men vraagt al spoedig naar bijzonderheden, naar oorzaak en omstandigheden; of de lijder aanstonds gevoelloos was, of er nog hulp is aangewend, of alles wat mogelijk was wel dadelijk en behoorlijk beproefd zij; men veroordeelt de onvoorzigtigheid, waar men die meent te kunnen bespeuren; men geeft niet zelden op wat in het vervolg ter voorkoming zou kunnen en moeten geschieden; of men beklagt den lijder, en acht het een voorregt dat hij niet lang met den dood kan geworsteld hebben; men vraagt naar de betrekkingen; men betuigt, of, indien men hen kent en bereiken kan, be- toont men zijn medelijden: men hoopt en wenscht dat zij zullen worden bijgestaan en getroost, en voorts gaat men al spoedig zijnen gewonen gang. Dat is toch ook niet aan ster- ven gedenken, zoo als het behoort te ge- schieden. Zou men niet verplicht zijn, vooral bij zulke gebeurtenissen, allermceest wanneer zij ons zeer nabij kwamen, tot onszelven te zeggen: » dat zou ook *mij* hebben kunnen treffen; het is mogelijk, dat ook mij weldra iets dergelijks wedervaart: » en zou het ons niet betamen, onder, of na de vervulling van van alle die pligten, waartoe het een of ander genoemde voorvallen ons mogt roepen, er den tijd toe te nemen, om die overtuiging bij

onszelve te verlevendigen en op alle mogelijke wijze te versterken?

Zou het ook niet wel goed zijn, iederen morgen, bij het ontwaken, opstaan en kleden, het hart tot God verheffende, zich voor te stellen: deze dag kan de dag mijns doods zijn, en des avonds, wanneer wij ons ter rust begeven, tot onszelve te zeggen: »heden nacht zou de Heer van uw leven, uwe ziele van u kunnen wegnemen.» Mij dunkt ook dat het betamelijk is, om wanneer men, voor korter of langer tijd, zijn huis en de plaats zijner woning, om pligt of voor uitspanning verlaat, bij zichzelf te zeggen: »misschien zal ik tot de mijnen niet wederkeeren!» Die vermaning: gedenk te sterven, gij kunt spoedig, plotseling sterven, behoorde men ook niet uit het oog te verliezen, wanneer men aan zijne eigene woning met zijne huisgenooten te zamen komt, tot het gebruik van spijs en drank, die ons de Hemelsche Vader tot onderhoud des aardschen levens, en tot verkwikking schenkt, of als wij ons met goede vrienden, na het volbrachte dagwerk, aan den avond mogen verpoezen, en in ruimer of bekrompener mate, onder betamelijke genoegens de weldaden dezes levens pogen te genieten. Maar genoeg: ik wil u bepalen bij eene derde bijzonderheid, welke die vermaning:

gedenk te sterven, voor ons, belijders van het Christendom, in zich bevat. Gij laast die reeds vroeger in deze woorden:

III. *Bereid u, want sterven zult gij, en gij kunt spoedig sterven.*

Ik onderstel nu, dat gij weet, wat het in heeft, zich *voor den dood te bereiden*.

Het zal dus genoeg zijn te herinneren, dat wij overeenkomstig den aangewezen' weg, ons met God moeten laten verzoenen door het geloof in den Heere Jezus Christus, dat wij vrede met Hem behooren te maken, de geschonkene vergiffenis van onze zonden behooren aan te nemen met een ootmoedig en geloovig hart, en ons behooren op te dragen aan Zijnen heiligen, alvermogenden en goeden Geest, om ons alzoo te bekeeren, dat wij, hetzij wij leven, hetzij wij sterven, in waarheid mogen zijn onder diegenen, die Christus Jezus den Heer, met ligchaam en ziel voor tijd en eeuwigheid toebehooren, en alzoo in staat te zijn, om tegen onzen zondelijken aard, met welke wij levenslang te worstelen hebben, te strijden, en ons van alle onze booze werken en neigingen te onthouden, en Gode welbehagelijk te wandelen. —

Zonder dit alles nu breeder te ontwikke-

len, of te wijzigen naar den zeer verschillenden toestand van min of meer met de waarheden van het Evangelie bekende belijders van hetzelfde; zonder uit te weiden over hetgeen, met zichzelf alreeds bekende of nog niet aan zichzelf ontdekte zondaars, of ook eenigzins in kennis en geloof gevorderden zouden behooren te doen, wil ik liever eene vierde opmerking die de vermaning: gedenk te sterven, ons nabij brengt, volgen laten; zij is deze:

IV. *Bereid u heden, want straks zou het te laat kunnen zijn!*

Of wij over het volgend uur of oogenblik voor onszelfen zullen kunnen beschikken, is ons immers onbekend? Hoe dikwijls werden wij verhinderd te doen, hetgeen wij hadden voorgenomen; wij stellen uit, wij moeten uitstellen, — maar hoe ligt komt van *uitstel, afstel!* Wie kent in de dingen van het aardse leven, in zijn eigen lot en in de geschiedenis van vele onzer bekenden, de beklagelijke gevolgen niet van het zoo ligt gezegde: » ik zal het morgen doen!» » *Morgen, morgen, altijd morgen*» was het immers wel eens zoo lang, tot dat er geen morgenstond meer voor den tragen of besluiteloozen, aanbrak! In onze bereiding voor de

eeuwigheid mag dit uitstel volstrekt geene plaats hebben: het is » *heden* — zoo gij de stem van God hoort, verhard uw harte niet (1)!" Wanneer eens een vriend aan uwe huisdeur klopte, zoudt gij hem, al waart gij in uw allergeewigste werk voor uw gezin, niet aanstonds open doen? en wanneer uw allerbeste vriend, de Heere Jezus zelf, aan de deur van uw harte klopt, en u op de eene of andere wijze toeroept: » gedenk te sterven!" zult gij dan *Hem* niet open doen? Zoudt gij dan zeggen *mogen*, zeggen *durven*: » als ik gelegenheid en tijd zal hebben, zal ik u tot mij roepen (2)?" Och! dat een iegelijk van die dwaasheid, van die ondankbaarheid mogt bewaard blijven! en dat te meer, omdat de dood niet weinigen overrompeld heeft, toen zij denzelfden het allerminst verwachten. Men bedenke dan ook,

V. *Zoo als de boom valt, zoo blijft dezelve liggen.*

Dat hebt gij misschien — ja! zeer zeker, meer dan éénmaal hooren zeggen: maar hebt gij het, indien niet als in de vermaning: » gedenk te sterven!" ook begrepen, dan toch wel als aandrang op dezelve,

(1) Psalm XCV : 7^b. 8^a. (2) Hand. XXIV : 25^b.

voor en op u zelve toegepast? Mij dunkt dat moest toch ook geschieden, als wij die roepstem hooren! Wij hebben ons straks bij de beschrijving van sterven (1) met dezelve vergenoegd; maar hebt gij wel genoegzaam onder het oog gehouden, dat bij het sterven „*de geest wederkeert tot God, die haar gegeven heeft.*” En weet gij het niet, dat de mensch dan al aanstonds aanvankelijk naar de ziel zal maaijen van hetgeen hij hier gezaaid heeft? Gij hebt in uwen bijbel immers geene gronden aangetroffen om te hopen en te gelooven, dat er voor eene onbekeerde ziel, na den dood eene plaats of tijdperk zijn zal van verzinning, zuivering en verbetering? Het is immers hier wel toepasselijk te zeggen: zóo als de boom valt, zóo blijft dezelve liggen? of wilt gij liever dat ik zegge: de dood beslist uw lot voor eeuwig. Ja! het zij zoo, de dag des oordeels moge nog op eenen verren afstand van ons verwijderd schijnen: door het woord van God voorgelicht, kunnen wij toch wel nagaan, dat die dag vast nadert, op welken gij en ik — „wij allen zullen geopenbaard worden voor den regterstoel van Jezus Christus, opdat een iegelijk wegdrage hetgeen door het lichaam is geschied, nadat hij gedaan heeft, het zij goed het zij kwaad (2).” Maar wat

(1) bladz. 11.

(2) 2 Kor. V: 10.

baat ons deszelfs afstand, daar elk mensch wanneer hij sterft, den engel des doods moet aanmerken als een gezant des Regters, die hem voorloopig, maar onherroepelijk tevens aankondigt, hetgeen hem, uit het stof des doods weer opgewekt, de Regter zelf bij het algemeen en jongst gerigt openlijk en plegtig zeggen zal? De dood zelf is immers de overbrenger in die plaats, waarin men het onzalige of zalige van zijnen eeuwigen toestand, naar den aard en naar de gesteldheid van den afgescheidenen geest, reeds dadelijk ervaren zal? Ik zou immers uit de u bekende gelijkenis van Lazarus en den rijken man (1) dit wel mogen afleiden, ofschoon die voordragt is ingerigt naar de zinnelijke wijze, op welke de tijdgenooten des Heeren over den toekomenden staat, meestal ten minste, dachten; en ik zou niemand raden zichzelven of anderen te vleijen met overleggingen die bedriegelijk zijn. Leest liever hetgeen gij vindt Hebr. IX: 27: *Het is den mensch gezet eenmaal te sterven; en daarna het oordeel;*” en merkt dan ook op hetgeen ik bij de vermaning: „gedenk te sterven,” zou willen overwogen hebben; namelijk

VI. *God wil niet, dat de zondaar in zijne zonden sterft: Hij wil u eeuwig zalig maken.*

Ik beken, deze in het Evangelie zóo

(1) Luc. XVI: 19—31.

duidelijk voorgestelde betuiging, ligt ook wel niet in de vermaning: » gedenk te sterven, » ingewikkeld; maar dezelve komt toch altijd, ofschoon op onderscheidene wijze, door Gods genadige beschikking tot ons: betaamt het dan den redelijken mensch niet, hoe veel te meer den belijder van het Christendom, dat hij behoorlijk acht geeft niet alleen op de *vermaning*, maar ook op het *oogmerk*, waartoe de hooge God dezelve tot ons brengt. Is het niet, wanneer de Eeuwiglevende en de Algenoegzame tot ons van onzen dood laat spreken, om ons tot het eeuwige leven voor te bereiden, en ons op te wekken tot het gebruiken van dat eenige middel, hetwelk ons daartoe leiden kan? Worden ook niet in de H. Schrift de opwekkingen tot geloof en tot bekeering aangedrongen met de herinneringen onzer sterfelijkheid? Kan en mag het eene denkbeeld van het andere *gescheiden* worden? Is voorbereiding niet het groote doel van dit kortstondige leven? en is er eene krachtiger, beweeglijker, verpligtender herinnering, die ons kan opwekken *tot* en besturen *in* onze voorbereiding voor den dood, en onze overgang in de eeuwigheid, dan deze, die van de oneindige liefde Gods, en van den onuitsprekelijken rijkdom zijner genade ontleend is? Hoe het zij, laat ons het daar voor houden,

dat ons, zoo dikwijls door Gods bijzondere beschikking die stem tot ons komt, en tot ons oor en hart mag doordringen: » gedenk te sterven, » Zijne Vaderlijke goedheid en ontferming over ons in Christus Jezus, ons toeroept: » Grijpt naar het eeuwige leven, tot hetwelke gij ook geroepen zijt (1).»

TWEEDE HOOFDSTUK.

Aanwijzing, waarom die vermaning of niet, of althans zóó niet behartigd wordt.

Hebben wij ons nu lang genoeg bij de vermaning zelve opgehouden, en is het bij ons eene uitgemaakte zaak, dat zij of niet of ten minste alzoó niet betracht en beoefend wordt?

Laat ons dan nu nagaan, waarom dit niet geschiedt, en waarom het zoo niet geschiedt.

1ste AFDEELING.

Dat vele menschen niet gedenken te sterven, daarvan kunnen wij oorzaken vinden in en buiten ons.

(1) 1 Tim. VI: 12.

1. *Onnadenkendheid* en *lusteloosheid* kunnen wij brengen tot de *eerste* soort; ik spreek dus allereerst van de menschelijke

a. *Onnadenkendheid.*

Hetgeen gij in de kinderwereld ziet, dat de knaapjes en meisjes, gelijk het vogeltje, van den hak op den tak, zoo als wij dat noemen, springen, en nu het een, en dan het ander opvatten om te spelen, ook dan, wanneer zij moeten leeren, en het zóó zóó opgenomene alweder en alweder met iets anders verruilen: dat is immers onder ons meergevorderden in jaren zoo vreemd niet? men heeft niet leeren *denken*; men zweeft over alles wat men ziet en hoort loszinnig heen: het grootste getal onderscheidt zich onvoordeelig van de honigbijën, die op de bloemen azen, en met voorbeeldelooze gezetheid het verzamelde bewerken; de meeste menschen zijn gelijk aan de vlinders, die over struikjes en bloempjes meestal rondfladderen in de lucht; hoe? zou men over *niets* denkende, denken aan den *dood*?

Maar ik noemde bij die onnadenkendheid ook

b. *Lusteloosheid.*

Men kan niet zeggen, dat de beeldtenis van

den dood een zeer behagelijk en aantrekkelijk voorwerp is: een geraamte met een' zeissen in de magere knokken, een geraamte hetwelk ons schijnt aangrijzen! neen! ik zeg het met u, dat ziet er akelig uit! de gedachte: ik kan door eene langdurige ziekte uittéren, of door een ongeluk, door een toeval, plotseling worden weggenomen, is op zich zelve niet uitlokkelijk: daar is ons zelfs door den wijzen en goeden Schepper onzer natuur eene innige begeerte tot leven ingeplant: een zeker opzien *tegen* en afschrik *van* den dood zou ik dus niemand als misdadig durven aanrekenen. Levert de geschiedenis van onzen Heer, ons als mensch in alles, de zonde uitgezonderd, volkomen gelijk, geene bliken op, dat *sterven* ook Hem een ontroerend denkbeeld was? maar lusteloosheid om aan den dood is geheel wat anders. Daar zijn menschen, die aan hunnen dood liever niet denken; ik vrees, omdat zij bang zijn, dat zij dat doende zoo als het behoort, al meer en meer zouden overtuigd worden, dat het bij hun sterven met hen niet wel zou uitkomen: het gaat hun eenigzins als de koopman, die zijne rekening niet durft opmaken, daar hij maar al te wel weet, dat zijne zaken allerongunstigst staan.

Het is ook niet zoo zeer het *sterven*, de *dood* en de *doodsgedachte*, die anderen niet

behaagt: neen: wij zijn doorgaans lusteloos om te bepeinzen hetgeen eenige oplettendheid kost, en ons tot *ernst* verplicht: tot ons zelve in te keeren, en ons met ons zelve over onzen dood te onderhouden, *dat* schuwen wij, om dat ons die ingetogenheid niet behaagt. Ik geloof, dat gij het begripen en toestemmen zult, wanneer gij u voorstelt, hoe groot somwijlen de toeloop is bij het ongeluk, hetwelk den een of anderen, of velen tevens het leven heeft gekost: het lijk, de gekneusde leden, het misvormd geslacht te zien, dat wil de menigte; maar verhief zich dáár eens de doordringende stem van eenen welsprekenden boetgezant: riep hij die menigte met allen nadruk toe; » gedenk ook gij te sterven? wat meent gij? zou het velen in de eenzaamheid doen gaan, om die aanspraak op zichzelf te toetepassen? en waarom niet? de alledaagsche mensch! o, schande en schade voor duizenden! de gewone belijder van het Christendom heeft aan dien *ernst* geen lust! Laten de meeste gezelschappen na eene begrafenis het u getuigen. De een of ander moge het beproeven, om door gesprek, gebed, gezang en herhaling van hetgeen men zag, en las en hoorde, aller aandacht te boeijen, alle de aanwezenden te doen deelnemen aan het allerbelangrijkst onderhoud, en hen uittelokken tot de mede-

deeling van hunne opmerkingen, en door toepasselijke wenken en lessen; is het niet veeltijds vruchteloos? gaat niet het zamenspreken stroef, tot dat de nieuwtjes van den dag of andere min voegelijke onderwerpen, de tong van iedereen ontboeijen? dat is behagelijk: maar aan den dood zoo lang te denken dat smaakt ons niet, en behoort ook wel te worden opgemerkt als een bewijs, (of wij het willen weten of niet) dat wij niet zijn zoo als wij wezen moesten: of zou het kunnen verantwoord worden voor God, dat wij *afkeerig* zijn van hetgeen waartoe Zijne liefderijke wijsheid ons tot ons welzijn roept?

2. *Daar zijn oorzaken buiten ons, waarom wij niet gedenken te sterven.*

Is die onnadenkendheid en lusteloosheid bij den eenen meer, bij den anderen wel wat minder; ook ten aanzien van de oorzaken, die van *buiten* aankomen, is bij ons eenig onderscheid: jaren, stand en werkkring in de maatschappij, mindere of meerdere volkrijkheid der plaats die wij bewonen, of waarin wij meestal verkeereren, doen hier van af, of doen daartoe, gelijk men gemakkelijk zal bevroeden: ik wilde het toch vooraf herinneren, terwijl ik hoop, dat ieder voor zich zal trachten nuttig te maken

hetgeen hij als meest voor hem gezegd, hier vinden mogt; en is u door eigene opmerking nog iets voorgekomen, hetwelk te dezen aanzien bij u of de uwen schadelijken invloed had of heeft, heb dan de goedheid om ook daarvan voor u zelve en anderen een gepast gebruik te maken, tot verbetering en medewerking tot het zelfde doel.

a. *De zinnelijke dingen trekken van de gedachten aan het sterven af.*

Hoe menigvuldig zijn de voorwerpen, die bij afwisseling onze zintuigen aandoen; bepaal u bij die alleen, die wij volstrekt behoeven. In het volmaakste gebed leert ons de Heer om dezelve aldus bidden: Hemelsche Vader! geef ons heden ons *dagelijksche brood!* het is ontwijfelbaar, dat ieder mensch bij dat gebed arbeidzaamheid moet paren, om zichzelve en zijn gezin van het noodige te voorzien: wat doet men? zien wij hier of daar een' luijen lediglooper, de meeste menschen evenwel zijn van den ochtend tot den avond bezig om dat brood, elk op zijne wijze, zich te verschaffen.

Indien men *denkt*, denkt men op middelen om dat te vermeederen, althans te verzeke- ren, en men doet in *dit* opzigt, althans gelijk men het noemt, *al wat men kan!* maar mis-

schien *meer* dan men moest, of niet op die wijze waarop het behoort te geschieden! Indien b. v. iemand, behalve de zes gewone werkdagen, ook den dag des Heeren geheel aan zijn beroep, of aardsche bezigheden geeft: indien hij (hetgeen ook gemeenlijk te zamen gaat) noch des morgens, noch des avonds, den tijd neemt om aandachtig te bidden, en een gedeelte van Gods heilig woord voor zich en de zijnen te lezen: indien hij naauwelijks de gewoonte volgt om bij zijn' maaltijd voor het ontvangene te danken, en daarbij den Goddelijken zegen te vragen; indien hij al-zoo, ofschoon belijder van het Christendom, het bevel en de belofte des Heilands: » zoekt eerst het Koninkrijk Gods en zijne gerechtigheid en alle andere dingen zullen u worden toegeworpen" (1) geheel veronachtzaamt: ik vraag het u: doet hij dan om het aardsche brood niet te veel, en wat hij ook daarvoor doet, doet hij dat zoo als het behoort? maar is het nu in betrekking tot de middelen ter godzaligheid in het algemeen waar, gij zult mij wel willen toegeven, dat ook in opzigt tot die bijzondere vermaning: *gedenk te sterven*; de zoogenoemde zorgvuldigheden van het aardsche leven, voor ons zinnelijke menschen, hoogst nadeelig zijn. Ik zou hierbij nu nog voegen kunnen hoe veel werk de onnaden-

(1) Matth. VI: 33.

kende, loszinnige, van ernst afkeerige mensch pleegt te maken van vermaken en verdartelingen; hoe de arme niet minder dan de rijke naar zijnen stand en vermogen, die plaatsen opzoekt waar de zinnelijkheid geprikkeld en gestreeld wordt, maar waar dezelve, onvoldaan gebleven, telkens met verhoogde begeerte alweder henenvoert, zoo dat in het eind geoorloofd en betamelijk bedrijf, met ongeoorloofde uitspanningen te zamen werken, om het oor van den zoodanigen van de liefderijkste opwekking: gedenk toch eens aan het sterven! voor altijd af te trekken.

b. *Wij worden wel eens ongevoelig voor hetgeen ons dikwijls voorkomt: zoo gaat het ook ten aanzien van den dood.*

Hebt gij u niet wel eens verwonderd over de koelbloedigheid, waarmede sommige doodkistmakers, bedienaars der begrafenis, doodgravers en andere, die met zieken, gekwetsten en dooden meer onmiddellijk in aanraking komen, hun beroep doorgaans plegen waar te nemen? maar hoe zoudt gij u dan wel licht bevreedden, indien gij eens een zeeman van het zien verongelukken, een krijgsman van het zien sneuvelen van zijne kameraden hoordet spreken, zonder blijkbare beseffen van eigene sterfelijkheid en zonder ontzag

voor dood en eenwigheid! En zoudt gij u niet ergeren, indien gij uit dien stand iemand ontmoette, die, indien niet spottend met den dood, — althans zich uitdrukkingen, die eene verbazende litzinnigheid en hardheid van hart ontdekten, veroorloven durfde? Zoudt gij dan niet wel eens vragen: » hoe is dat toch mogelijk? » Bij de rampzalige verbastering van ons geslacht moeten wij ons alsdan ook voorstellen hunne meerdere gemeenzaamheid met zulke tooneelen! Och! wij, gij en ik, wij zouden in *hunner* kring ook al spoedig kunnen leeren, om voor hetgeen wij nu ijselijk noemen, niet meer zoo te schrikken, en in het grootste gevaar geraken kunnen, om hetgeen wij thans zoo ik hoop, niet dan met betamende welvoegelijkheid bespreken en behandelen, los weg voor te dragen tot groote droefheid onzer betrekkingen, tot schade en schande voor ons zelve en tot oneer van den hoogen God. Ja, ik kan in dezen tijd, bij het zien van die menigte van krijgslieden, aan welke zoo vele jonge menschen zijn toegevoegd, wel eens beducht worden, dat het verkeer van de laatste met sommigen van de eerste, ten opzichte van beginselen en beoefening, nadeelig, zeer nadeelig voor de zeden werken zal!.. Doch blijven wij bij ons zelve:.. Hoe gaat het ons, wanneer wij kort achter elkanderen, herhaalde reizen tot de

gedachte aan den dood worden opgewekt? Is het niet of die prikkel allengskens zijne krachten scherpte verliest? Wanneer men kort achter elkander de bedienaars der begrafenis (in eene volkrijke plaats ziet men die alle dagen) opmerkt, om het afsterven van dezen of genen bekend te maken, wat doet het dan eindelijk bij ons uit, dan dat wij denken of zeggen: »alweer eene aanzegging! wat sterven er veel menschen!» en het is immers ten aanzien van rouwgewaad, het welk wij een tijd lang dagelijks aan en uidoen, al even zoo? Ik spreek niet van kinderen en jonge lieden, die bij de nieuwe zwarte kleeding met het *nieuwe* in hun schik zijn; maar zeg het eens, gij die nu eenige weken die rouwkleederen draagt, zijt gij niet reeds mingevoelig voor den indruk, dien zij eerst op u hadden? Och! dat het ons, bij alle die vermaningen, die elk onzer omringen, mogt gaan »gelijk de aarde, die den regen menigmaal op haar komende indrinkt, en bekwaam kruid voortbrengt, voor dengene, door welke zij ook gebouwd wordt: want die ontvangt zegen van God; maar die doornen en distelen draagt, die is verwerpelijc, en nabij de vervloeking, welker einde is ter verbranding (1).» Maar

(1) Hebr. VI: 7, 8.

c. *Men ontleent ook bezwaar uit de schadelijkheid van gedurig aan den dood te denken.*

Gij ontmoet ook wel menschen, die vragen: » waartoe zou dat gedurig denken aan den dood kunnen nuttig zijn?» en alzoo òf uitdrukkelijk beweren, òf zijdelings inwerpen, dat het somwijlen zeer schadelijk zou kunnen zijn voor het ligchaam, voor den getrouwen arbeid, voor gewigtige ondernemingen, en voor de vreugde en het genot des levens. Ik beken: oppervlakkig beschouwd laat het zich zoo wel eens aanzien. Jonge menschen, van een zeer gevoelig gestel, op eene overdrevene wijze opgewekt, en door een stroom van bewegelijke woorden medegesleept, en uitgelokt om gedurig aan het *graf* te denken, zouden al ligt in het denkbeeld kunnen geraken, dat het streven naar wetenschappelijke kennis, en de inspanning ten gevalle van eenig tijdelijk beroep of aardsch belang, minder noodzakelijk zijn zou, of althans in evenredigheid hun al te veel van den tijd ontrooven zou, dien zij, tot hunne voorbereiding voor hunnen dood, zouden kunnen meenen geheel en al te behoeven. Zoo zou men ook meer bejaarden kunnen aantreffen, die door die meening, afgetrokken van het gezellig en maatschappelijk leven, aan hunnen kring, aan Kerk en

Vaderland de allergewichtigste diensten weigeren zouden.

Ik wil ook zeer wel gelooven, dat, indien men zich zijn dood altijd als zoo dicht bij voorstelt, er ook veel minder gebouwd, geplant, en ondernomen, en volvoerd zal worden, van het welk anders een, ons opvolgend geslacht, indien wij zelve niet, toch wezenlijk nut voor dit leven zal kunnen trekken.

Misschien is het ook wel waar, dat nu of dan, voor sommige kranken, het spreken over den dood, voor het ligchaam eenigzins bedenkelijk is; en het is wel te begrijpen, dat eenige geneesheeren voor sommige lijdens en lijderessen het doodsgevaar volstrekt willen verborgen hebben: maar wat bewijst dat alles? Bedenk het wel, lieve lezer! ik gaf slechts op, welke redeneringen en inwerpse- len den indruk der vermaning: „gedenk te sterven!” belemmeren kunnen, en mij dunkt, al dat redeneren bewijst niet de schadelijkheid der doodsgedachte. De mogelijkheid van schadelijk zijn voor *dit* leven en voor den toestand van het *ligchaam* bewijst het misschien eenigzins! maar uit dit alles kan wel worden afgeleid, dat indien men niet *op de rechte wijze* aan het sterven denkt, of daar over *verkeerdelijk* denken doet, dit wel eens voor ligchaam en ziel beide hoogst

nadeelig zou kunnen zijn! Men kan derhalve ook hier zich te binnen brengen het u wel bekende zeggen: » het misbruik neemt het gebruik niet weg:” of verstaat gij mij beter, indien ik zeg: » het *verkeerd* gebruik van het middel bewijst niet, dat het *middel* schadelijk is”?

Daar is eindelijk bij al het gezegde nog iets op te merken, te weten: Zijn er

d. *Voorbeelden van menschen, die op het laatst van hun leven bekeerd zijn, die gebruikt men tot zijn nadeel.*

Wie zou niet willen hopen en gelooven, dat er zaligen in den hemel zijn, die kort voor hunnen dood eerst bekeerd zijn. De boetvaardige kruiseling (1) is misschien ook weinig tijd voor zijn sterven eerst tot nadenken gekomen; maar ik vrees, dat sommigen onder ons, die wel overtuigd zijn, dat men niet zalig zal worden wanneer men blijft zoo als men is en leeft, heimelijk hopen en zich vleijen, dat zij zich op hun doodbed nog bekeeren zullen; terwijl zij te eenemaal schijnen voorbij te zien het verband, hetwelk er is, volgens het woord van God, tusschen dit tegenwoordig en het toekomstend leven, of zegt niet de Apostel Pau-

(1) Luc. XXIII: 40—43.

lus (1): » dwaalt niet; God laat zich niet bespotten, want zoo wat de mensch zaait, dat zal hij ook maaijen; want die in zijn zelfs vleesch zaait, zal uit het vleesch verderfenis maaijen, maar die in den geest zaait, zal uit den geest het eeuwige leven maaijen.»

2de AFDEELING,

Over de oorzaken, waardoor men niet op de rechte wijze gedenkt te sterven.

Gij zult niet verwachten, dat alles wat tegen dit een en ander zou kunnen worden ingebragt, hier nu zal worden opgehaald; ik wilde u nu oplettend maken op deze en gene *oorzaak*, die verhindert dat men over het sterven niet op de rechte wijze denkt:

Hier komen in aanmerking: gebrekkige kennis van den inhoud der Goddelijke openbaring, een veroordeelend geweten en een bekrompen geloof aan de Goddelijke beloften; gaan wij dit na. Vervolgens kunnen wij onze aandacht bepalen bij deze en gene voorbeelden van menschen, die in de beschouwing des doods uitmuntend waren, en als in 't voorbijgaan waarnemen, waaraan dat toch bij hen moet worden toegeschreven.

Hetgeen ik daar zoo het *eerst* genoemd heb van de oorzaken, waardoor men *niet op de*

(1) Gal. VI: 7, 8.

regte wijze gedenkt te sterven: namelijk.

a. *Gebrekkige kennis aan den inhoud der
Goddelijke openbaring:*

zal, dunkt mij, ook wel het eerst in aanmerking behooren te komen.

Onvolledige, oppervlakkige, gebrekkige kennis was en is immers altijd in alle gevallen, eene bron van allerlei dwalingen en afwijkingen? In opzigt tot de averegtsche wijze van denken over den dood is het in meer dan één opzigt waar. Of zoudt gij, die misschien zegt niet anders aan den dood te kunnen denken, dan met angst, althans niet dan met huivering, daar tegen wel zoo zeer opzien, indien gij u uit de H. Schrift had laten onderrigten, wat de dood voor den waren vriend van God, en voor den opregten discipel van onzen Heer Jezus Christus is? of gij, die misschien tegen den dood zoo niet opziet, althans zoo opgeruimd, en schijnbaar zoo blijgeestig, tot uwe medemenschen van uwe afgestorvenen en van het sterven spreekt, en van dat zalig wederzien na den dood..... Zoudt gij daarvan wel altijd zoo kalm, zoo goedsmoeds spreken, indien gij op de regte wijze kennis droegt, dat de Goddelijke openbaring zulken alleen *zalig* noemt, *die in den Heere sterven?* (1).

(1) Openb. XIV: 13.

Wijders: wat die gene aangaat, die de gedachte aan den dood tot de behartiging alleen van aardsche belangen drijft: dunkt het u wel, dat zij zoo stipt op de vervulling van hetgeen hier beneden prijsselijk is en goed, zich zouden toeleggen, indien zij, door gebrekkige kennis verleid, zich niet valschelijk vleiden met de gedachte, dat hunne voorbeeldige deugdzaamheid hun wel een goede vrijbrief bij het sterven wezen zal?

Eindelijk die arme lijdens, die door kommer en verdriet neergedrukten, die door pijn en smart langdurig gefolterden, die...: het is niet te verwonderen!... somtijds zoo *ja-gend wenschen naar hun' dood*, zouden die wel zoo ongeduldig naar die uitkomst smachten, indien zij het wel inzagen, dat de dood den onboetvaardigen, en tegen God en zijn bestuur wederbarstigen ellendeling, wel van dit aardsche verdriet en deze ligchaams-smarten kan ontheffen, maar hem niet zal bevrijden van Gods toorn tegen de zonde? die blijft toch op een iegelijk die niet gelooft in Jezus Christus, Gods zoon, (1) als onzen Middelaar: en dat waarachtig geloof, dat ondekt zich toch ook in *bukken voor en onder God*, en in het bidden om een onderworpen hart, hetwelk gelaten *wachten* leert. O! waren hieraan altijd — en wierden daaraan nog

(1) Joh. III: 36.

steeds vroeggenoeg herinnerd, die beklagenswaardigen, die wel eens blijken gaven, dat zij hun verdriet of smart in eenen zelf' gezochten dood ontvlugten wilden! en moge Gods genade een iegelijk, die wel gewaar-schuw is, bewaren van zulk een' stap, bij welken men misschien herstelbare ellende zou kunnen verwisselen met onherstelhare rampzaligheid!

b. *Een veroordeelend geweten.*

Men moet uit het zoo even gezegde intuschen niet opmaken, dat eene meer overvloedige en uitgebreider kennis van — of dieper inzien in hetgeen de Openbaring ons aangaande het sterven zegt, ons ook altijd de regte wijze van denken over hetzelfde waarborgt en verzekert. Ach! daar kan eene conscientie der zonde zijn, welke den invloed dezer kennis te eenemaal krachteloos maakt.

Hebt gij ook wel eens iemand ontmoet, die met duidelijkheid en kracht, bevallig en aangenaam over den dood kon spreken, doch die in ziekte en dreigend doodsgevaar meer dan andere menschen, angstig voor zijn sterven vreesde? Moet dit wel altijd aan het gestel van het ligchaam, of den bijzonderen toestand van hetzelfde door die ziekte worden toegeschreven? In *vele* gevallen wil ik het

daar voor houden , niet in *allen* van dien aard. Doch God oordeelt het hart... Maar waaruit zou toch wel , tegen uwe poging aan , om den harstogt van dien lijder te bedaren — en den man , die door zijne gesprekken zoo velen bemoedigde tegen den dood , ook met rust voor zich zelve daarop te doen terug denken : waaruit , meent gij , zou toch wel eens bij de zoodanigen moeten worden verklaard , die blijkbare onvatbaarheid voor ware Evangelische vertroosting? Waarlijk! het is van belang , dat wij elk voor ons zelve daarop nadenken : daar kan eene terugstootende kracht in het binnenste zijn : het geweten kan ten aanzien van bijzondere verkeerdheden *nu* spreken , waarvan het te voren zwijgen moest. — Is het niet mogelijk , dat bij het aannaderend licht der eeuwigheid in zijne ziel , door hem ontdekkingen zijn gedaan , die hem doen duchten voor den Regter , dien hij te gemoet gaat? Geen wonder dan , dat gij bij afwisseling hem hoort zeggen : » zoo wat de mensch gezaaid zal hebben , dat zal hij maaijen. God laat zich niet bespotten ! Hij zal lagchen als der spotters vreeze komt ! Hij zal alle de verborgene raadslagen van het hart ontdekken ! Die den wil des Heeren zal geweten , maar niet gedaan zal hebben , die zal met dubbele slagen geslagen worden ! Hoe zullen wij ontvlieden , indien wij op zoo groot eene zalig-

heid, als God ons door zijnen Zoon geschonken heeft, geen acht geven?" en wat van dien aard meer is? Het is dus niet te verwonderen, dat waar de kracht van het onderdrukt geweten zich verheft en werkt, men over den dood niet wel op de regte wijze denken kan; en mogten wij en alle menschen nu daaruit maar in tijds de les afleiden, om wanneer wij ook verlangen onze rust in stervensnood te bevorderen, dat wij moeten zoeken voortekomen de misleiding en verharding van ons geweten, waardoor de ontfermende liefde zoo dikwijls tot ons spreekt; en dat wij nimmermeer verachten of met ligtzinnigheid behandelen moeten, den rijkdom van Gods goedertierenheid, en verdraagzaamheid, en langmoedigheid: wel wetende dat de goedertierenheid Gods ons tot bekeering leidt (1).

c. *Een bekrompen geloof.*

Het ontbreekt hierbij ondertusschen—zult gij welligt zeggen—den zoodanigen aan *geloof!* Ja, bekrompen geloof bij den belijder van het Christendom aan de Goddelijke beloften, noemde ik als eene derde oorzaak, die ons verhinderen kan aan onzen dood, schoon wij aan denzelfven denken, toch niet te gedenken zoo als het behoort. Het zal niet noodig zijn u

(1) Rom. II: 4.

hierbij voor te stellen alle de beloften van genade, schuldvergiffenis, wederaanneming tot Gods kinderen, gemeenschap des Heiligen Geestes, geleide tot aan, in, en over den dood? die de arme zondaar door het Evangelie om Jezus Christus onzes Heeren wil van God ontvangen heeft. Ook durf ik wel onderstellen, dat u niet te eenemaal vreemd is, de verzachtende wijze, op welke de Goddelijke Openbaring van het sterven spreekt: » Lazarus onzen vriend *slaapt*; (1) dat zult gij dikwijls gelezen hebben. Zoo sprak onze Heer tot zijne discipelen. Paulus sprak van de gestorvene Christenen als van *ontslapenen* (2). Dezelfde Apostel spreekt van den dood ook, als van de versterving van den zaadkorrel in den wintergrond, die in de lente ontkiemen en uitspruiten zal (3). Het afleggen van een afgesleten kleet, — het sloopen of afbreken van een bouwwallig huis, is ook al een beeld, waaronder hij het sterven voorstelt (4) — van *heengaan in vrede* sprak de vrome Simeon (5), de Heiland sprak ook van *heengaan tot den Vader*, — Hij beloofde ook, dat waar Hij zou zijn, zou zijn *dienaar* wezen; ook verzekerde Hij, dat er in het huis des Vaders vele woningen waren, en dat Hij aldaar voor Zijne discipelen, en die in

(1) Joh. II: 11^b. (2) 1 Thess. IV: 13. (3) 1 Kor. XV: 36 enz. (4) 2 Kor. V: 1 enz. (5) Luc. II: 29.

geloof Hem zouden vereeren, ook plaats bereiden zou! (1) Deze denkbeelden, die wij als zoovele *beloften* aangaande het sterven, voor het geloof, en voor de geloovende en geloof oefenende Christenen, mogen aanmerken, zijn u immers niet vreemd?

Maar wat baten nu de heerlijkste toezeggingen, wanneer dezelve voorbijgezien, of niet gebruikt worden uit traagheid of gebrek des geloofs? Neen, toegeëigend en als ons bijzonder eigendom behooren zij gebruikt te worden! Ja, dat geloof moet als dan, om kracht te kunnen uitoefenen, zelfs niet bekrompen zijn; maar alles *zoo* aannemen, als God het getuigt; ook hier wederom gelden laten: »het is niet alleen voor *anderen*, maar ook voor *mij!*» (2) Het is onmogelijk, dat iemand, welke *die* beloften niet zonder eenige bedenking voor zich zelve aanneemt, den dood zonder schroom zou kunnen te gemoet gaan! Het waarachtig Schriftuurlijk denkbeeld: »de bezolding der zonde is de dood» (3) kan niet anders overwonnen worden, dan door het bijzonder, persoonlijk en vast geloof in Jezus Christus, als Overwinnaar van den dood ook voor ons! Ach! hoe diep is het te betreuren, dat dit onder ons zoo zeer ontbreekt! dat is onze schande,

(1) Joan. XIV: 2. (3) Rom. VI: 23.

(2) Heidelb. Catech. Zond. VII Antw. 21.

dat is ook onze schade! Merken wij er op, wij die door onzen doop reeds zijn geheiligd tot de vruchtbaarste gemeenschap aan den dood van Jezus Christus, en die in denzelven een ongetwijfeld getuigenis hebben, dat wij met God in een eeuwig verbond der genade staan, zoo dat wij tot aan, in, en over den dood, op Hem als onzen Vader door Jezus Christus rekenen kunnen.

Doch het ontbrak en ontbreekt gelukkig nog niet te eenemaal aan zoodanige vrienden van God en discipelen onzes Heeren, die, was het dan wel niet altijd zonder eenig gebrek, doorgaans evenwel beter over het sterven dachten. Gij wilt mij wel toestaan, dat ik van deze en gene der eerstbedoelden iets tot bewijs daarvan herinner, en als in het voorbijgaan poog op te merken, waaraan die goede doods gedachte bij hen moet worden toegeschreven.

a. *Mozes*, weet gij, vervaardigde den 90sten Psalm: ziet dien Psalm eens in; gij ziet, het stuk wordt *een gebed* genoemd *des mans Gods*, en gij bemerkt aanstonds, dat hij met de waardigste gedachten vervuld is omtrent Gods eeuwigheid en onveranderlijkheid, die de steunpunten helpen uitmaken voor het geloof aan Gods trouw: hoe treffend schetst hij daarin de onzekerheid, kortheid en wisselvalligheid van het menschelijk leven:

hoe roerend teekent hij den toestand van het volk, hetwelk, na den dood van vele duizenden door welverdiende strafgerigten, zich daar nog met hem in de woestijn bevond: en hoe treffend is zijne bede, dat het gegeven onderwijs doel bereiken mogt! en hoe beurt zich zijn hart op in het uitzigt op betere tijden, door de vernieuwing van Gods gunst!

Het is mijn oogmerk niet, om bij dit stuk in alle deszelfs bijzonderheden te blijven stilstaan; maar *dit* wilde ik u doen opmerken: hij zag zichzelf bij deze overdenking niet voorbij, ook hij erkent zich aan het sterf-lot, aan de overrompeling door den dood onderworpen; hij betreurt mede zijne zonden; hij houdt zich overtuigd, dat de redelijke mensch bij het sterven niet ophoudt te bestaan; waar toe anders die bede *om de dagen wèl le leeren tellen, om toch een wijs hart te bekomen?* Maar schoon hij de bliken zag van het misnoegen des Allerhoogsten tegen de zonde, is hij nogtans tegen den dood niet angstvallig vervaard, en schoon hij de ontfermingen Gods opmerkt, is hij ook niet onachtzaam omtrent zijne toebereiding voor den dood! Hij wendt zijn oog niet van het aandoenlijk leerzaam schouwspel af, maar hij vleit zich ook niet onbedachtzaam met ijdele verwachtingen! Zoo, zóó behoorden wij ook, bij zoo vele lessen van onze

sterfelijkheid, en onder de beproevingen, en tuchtigen, en oordeelen, die over de aarde zijn, omtrent onzen dood gedurig te verkeerren; dat is de vrucht van de regte kennis der Goddelijke openbaring, en van het geloof aan Gods beloften, hetwelk het geweten bevredigt en heiligt; dat is de vrucht van het vertrouwen des harten, hetwelk zich voor zichzelf aan God en zijne toezeggingen verhecht.

b. *David* kan ons insgelijks ten voorbeeld zijn. In zijne Psalmen kunnen wij gedurig opmerken, dat hij, in allerlei levens-omstandigheden, met de gedachte aan den dood op de *regte* wijze werkzaam was. Bepaalt u thans vooral bij den 39sten en bij den 103^{den} Psalm.

In den eerstgenoemden zien wij hem door grievend leed beklemd; hoe zucht en klaagt hij tot God, maar hij bidt niet als iemand die geen hope heeft; hoe levendig is hem het gevoel van zondenschuld en strafwaardigheid! hoe diep is zijn besef en overtuiging, dat ook *zijn* leven, zoo wel als van de sterkste menschen, enkel *ijdelheid* is! Leest ook dezen Psalm eens door; dunkt het u ook niet, dat de vrome man, eerst wel door allerlei aandoeningen bestormd en geslingerd, toch in de regte stemming kwam? Waarschijnlijk had Absalom hem het verdriet berokkend, hetwelk zijn hart beroerde; maar David wist wel, en zag het niet voorbij, dat

lij die bliken van Gods afkeer van zijn misdrijf had verdiend. Dan ach! hoe ongelukkig zou hij nu geweest zijn, indien hij ook toen niet op de regte wijze over het sterven had gedacht; zijn dood kon niet ver meer af zijn, zijne jaren waren gevorderd, maar hij wist het wel: » men behoeft niet oud te zijn om te sterven, » de dood wenkt ieder uur! en dan met God niet bevredigd te zijn, o! dat maakt den dood een koning der verschrikking! Maar David wacht toch van God ontferming en een gunstig lot; hij durft het vragen, hopen en zich met het uitzigt daarop vertroosten *eer* en *als* hij daalt in het graf. *Dat* vermag de kennis en het geloof aan Gods genadige ontdekkingen ook ten aanzien van den dood; *dat* is de zegepraal van het vertrouwen op God en Zijne besluiten, over de billijke verwijten van het geweten, en over den schrik des doods, die de wrange bezolding van de zonde is.

In den 103^{den} Psalm vinden wij niet onwaarschijnlijk de uitdrukking van Davids gemoedsbestaan, na dat de driedaagsche pest ophield, die hij uit drie welverdiende plagen, om zijne gruwelijke overtreding hem voorgesteld, gekozen had; of wil men liever dit stuk tot Davids vroegeren leeftijd brengen: dan kan de inhoud, naar dat gevoelen, bij deze onderwijzing niet minder dienen. Slaat dezen

Psalm eens open; gij ziet het, zijne toespraak is al aanstonds tot zijne ziele, dat is tot hem zelve gerigt, hij gevoelt zich opgewekt en gedrongen tot Gods lof; tallooze weldaden waren hem te beurt gevallen, inzonderheid was hij getroffen over Gods gunst die zijn leven had gespaard. Hij gevoelde het wel, hij had den dood verdiend, maar God had hem zijne zonden vergeven; de rijkdom Zijner genade was aan hem verheerlijkt; hoe verlustigde hij zich in de beschouwing van God en Zijne heerlijke volkomenheden! Hoe is hij doordrongen van de sterfelijkheid der menschen en van de korstondigheid van het aardse leven! Leest eens vers 15 en 16. Maar merkt nu op, hoe hij over dood en graf als henen ziet, hoe juicht hij in de erkentenis van hetgeen God is voor degenen, die hem vreezen! — Mij dunkt, ook hier vinden wij ons wel leerzaam voorgesteld, hoe een vriend van God, ook *na* de bevrijding van dreigend doodsgevaar toch denken moet aan het sterven, en op de vraag: waaraan die goede doodsgedachten kunnen worden toegeschreven? vindt gij ook in dit stuk wel eenig antwoord, hetwelk ons kan bevredigen. Zoo leert men het door verstandiglijk te letten op het Goddelijk onderwijs; — zoo leert men het door het aannemen van Zijn getuigenis; — zoo leert men het wanneer

men bij ootmoed over zijne zonden niet twijfelt of Gods verklaring: » ik ben in leven en sterven uw God, de God uws heils" ook *ons* betreft! Dat was toch, dunkt mij, reeds vroeg het voorregt van dien uitmuntenden kweekeling der Voorzienigheid, of mogen wij dit niet besuiten, wanneer wij reeds in den 23sten Psalm zijne treffende betuiging lezen vers 4: » al ging ik ook in een dal der schaduwe des doods, ik zoude geen kwaad vreezen, want gij zijt met mij; uw stok en uw staf, die vertroosten mij"?

c. *Petrus*, op welken ik, dunkt mij, ook hierbij uwe aandacht wijzen mag, wist dat hij zijn leven — (*wanneer*, dat was hem niet ontdekt) — in eenen verbazenden marteldood zou eindigen. De Heiland had hem dit geopenbaard; hij zou met denzelven God verheerlijken (1). Die openbaring, hoe belangrijk voor hem, had hem nogtans niet van aanleg, van gestel, en van oorspronkelijk karakter veranderd; hij was en bleef, hoe ook geheiligd en verbeterd, toch nog onderworpen aan vele menschelijke gebreken; ligt getroffen, voorbarig en angstvallig, kon hij in meer gevorderden leeftijd de bestraffing van Paulus niet ontgaan! (2) maar hoe heilzaam en gelukkig was het voor hem, dat hij op de regte wijze zich zijnen dood gedurig

(1) Joh. XXI: 18, 19.

(2) Gal. II: 11 enz.

voor oogen stelde. Dien noemt hij de *aflegging van zijn tabernakel* (1), de slooping van de ligte tentwoning, waar van hij zich op deze aardsche reize bedienen mogt! Schoon zich zijner vroegere vergripen en zijner onvergetelijke verloochening van den Meester wel bewust, en geen vreemdeling in de geschiedenis van zijn hart en van later dagen, huivert hij niet bij het naderen van het ontzettend tijdstip; — zijn geweten moge van tijd tot tijd luide en krachtig spreken, hij heeft een rustpunt, hetwelk onwrikbaar is. Zijne oogen hadden nog meer, dan die van den vromen Simeon, *de zaligheid Gods* gezien. Hij geloofde in Jezus Christus, als het onbestraffelijk en onbesmettelijk Lam Gods, door wiens bloed hij was gekocht; hij wist het ook voor zich zelve wel, dat hij geene konstig verdichte fabelen navolgde, wanneer hij door Jezus Christus op God vertrouwde, die hem uit de dooden had opgewekt; dat woord, het welk hij ook zelf verkondigd had, dat woord des Heeren, hetwelk in eeuwigheid blijft, dat had hij ook voor zich zelve aangenomen! en dat geloof, het mogt, gelijk voor *toenemen* zoo ook voor *afnemen* vatbaar zijn, dat geloof was en bleef bij hem de bron, waar uit zijne hem heilrijke, en anderen tevens zoo heil-

(1) 2 Petr. I: 13, 14.

zame doodsgedachte is voortgevloeid; — dat geloof zij ons dan ook hier de oplossing van het raadsel, hoe het mogelijk was, dat Petrus, die op den blik van eene dienstmaagd, uit vreeze des doods, zijnen Meester kon miskennen, naderhand den ijsselijksten dood voor Jezus naam en zaak, met stille gelatenheid verbeiden kon.

d. *Paulus* wilt gij bij de beschouwing der genen, die over het sterven wèl dachten, — *voor zich zelve* wèl dachten, zeker niet voorbij zien. Hij geeft ons menigvuldige gelegenheid om na te gaan, van waar bij hem die goede doodsgedachten oorspronkelijk en zoo werkzaam waren.

Het zal niet noodig zijn u te herinneren, dat deze Apostel des Heeren den dood niet aanmerkte, als een noodzakelijk gevolg van de gesteldheid van het menschelijk ligchaam. Hij beschrijft hetzelfde wel als *natuurlijk* (1), (dierlijk, zinnelijk) en zwak, maar hij leert toch uitdrukkelijk, dat de *dood door de zonde in de wereld gekomen is* (2); dat *de dood de bezolding van de zonde is* (3); hij kent aan den dood een *prikkel* toe, die *prikkel is de zonde* (4). Hij leerde ook, dat in den dood evenwel de straf der zonde niet eindigt; daar volgt op *dit* in een *ander* leven:

(1) 1 Kor. XV: 44.

(2) Rom. V: 12.

(3) Rom. VI: 23.

(4) 1 Kor. XV: 55, 56.

» zoo velen als er zonder wet gezondigd hebben, zullen zonder wet verloren gaan; zoo velen als er onder de wet gezondigd hebben, zullen door de wet (volgens de openbaring) geoordeeld worden (1);» de dood brengt beide, regtvaardigen en onregtvaardigen, ondeugenden en goeden voor den regterstoel van Jezus Christus (2); deze zullen gaan in het eeuwige leven, de boozen in de eeuwige pijn! Zij die het Evangelie niet zullen gehoorzaamd hebben, hetwelk hun zal gepredikt zijn, zullen verworpen worden in het eeuwige verderf, verwijderd van het aangezicht des Heeren, en van de heerlijkheid Zijner sterkte (3). Dat was ook *zijne* prediking.

Maar schoon Paulus dit nopens den oorsprong *van* en de gevolgen *op* den dood niet verbergt of verbloemt, hij stelt ook den dood aan den Christen voor *als verslonden tot overwinning door Jezus Christus* (4). Door de regtvaardigheid van dien éénen Mensch komt Gods genade over alle menschen tot regtvaardigmaking des levens (5); die in Hem gelooven zijn als met Christus aan het kruis gestorven, en in den doop als met Hem alreeds begraven, en weder opgestaan tot het nieuwe Godeleven (6).

(1) Rom. II: 12.

(3) 2 Thess. I: 8.

(5) Rom. V: 18.

(2) 2 Kor. V: 10.

(4) 1 Kor. XV: 54—57.

(6) Rom. VI: 3—6.

Voor hen is vrede bij God door Jezus Christus (1); voor degenen, die in Hem zijn, is geene verdoemenis meer (2), zij, schoon wel bewust, dat het ligchaam door den dood zal worden ontbonden: mogen door het geloof zich vertroosten met de zalige verrijzenis uit het graf. Paulus wilde dan ook, dat de geloovigen zich en malkanderen zouden vertroosten over diegenen, die in Christus den Heer ontslapen waren, en verwachten, dat zij alle te zamen eenmaal en eeuwig bij den Heer zouden zijn (3).

Ziet daar eenige trekken uit sommige brieven van Paulus, waar uit wij zien kunnen, op welk eene wijze de Christenen, naar zijn onderwijs, over het sterven denken moeten. Maar dacht hij nu ook *zelf* zoo over zijnen dood? Zijn brief aan de Filippensen kan, dunkt mij, inzonderheid dienen om ons daarvan te overtuigen, ofschoon wij 't geen wij elders daarvan aantreffen, niet behoeven voorbij te zien. Hij was gevangen, toen hij denzelven schreef; hij had, zoo het schijnt, nog wel hoop, om uit die banden verlost te worden, en dat hij tot bevordering van den welstand der gemeente des Heeren nog zou verblijven; hij wenschte dat ook voor het belang van het Christendom, maar voor zich zelve verlangde hij toch, dat zijn

(1) Rom. V: 1. (2) Rom. VIII: 1. (3) 1 Thess. IV: 13.

dood hem bij Christus den Heer mogt overbrengen, dat zou hem verre het beste zijn; in allen geval, *dit* stond vast bij hem, het sterven zou hem gewin zijn, door zijnen dood zou hij bij Christus komen (1).

Maar hoe? de Godslasteraar, — de vervolger van Christus en Zijne gemeente? moest die niet sidderen voor den dood? Voor den dood, die hem voor zijnen Regter stellen zou? Verbande hij dan misschien de gedachtenis van dat verfoeijelijk tijdperk uit zijn hart? of vleide hij zich maar met Gods barmhartigheid? Het tegendeel van dit alles blijkt duidelijk genoeg (2); maar hij houdt ook voor zich zelve aan Gods openbaring vast, hij wist in wien hij had geloofd; Jezus Christus was zijne hoop, zijn Middelaar, zijne verantwoording; die had *voor hem ook* aan het kruis den dood gesmaakt; die was ook *voor hem* een vloek geworden, en zoo strevende om Hem te kennen in de kracht van Zijnen dood en in de kracht van Zijne opstanding (3), was hij, terwijl hij voor Christus leefde, wél overtuigd, dat zijn sterven voor hem gewin zou zijn; zijne zonden hield hij voor uitgewischt, zijn geweten was door het geloof bevredigd, en door datzelfde geloof was hem ook de gedachte aan

(1) Phil. I: 20—25.

(2) 1 Tim. I: 12—17.

(3) Phil. III: 8—14.

eenen allerverschrikkelijksten marteldood niet verschrikkelijk meer; — neen! maar hij zag over dood en graf de kroon reeds in de hand van zijnen regtvaardigen Regter, die hem denzelven in den dag van Zijne toekomst gewisselijk geven zou (1).

DERDE HOOFDSTUK.

Aanwijzing, hoe wij ook zouden kunnen leeren, wel te gedenken aan onzen dood; en opwekking, om dit toch spoedig, bij aanschauing of verderen voortgang alzoo te doen.

Door hetgeen ik u nopens Mozes, David, Petrus en Paulus heb herinnerd, zal, hoop ik, u overtuigend gebleken zijn, dat wij die vermaning: „gedenk te sterven,” wel kunnen leeren betrachten, en gij zult daarin te gelijk alreeds *iets* hebben opgemerkt van hetgeen *daartoe* volstrekt *noodzakelijk* is. Met opzet heb ik hetgeen die waardige mannen betreft alzoo voorgesteld, zoo kan ik mij dan bij de aanwijzing, *hoe wij ook* dat leeren kunnen eenigzins bekorten, om dan nog naar gelang van uwe behoeften, u daartoe aan te sporen. Lees echter vooraf de volgende

(1) 2 Tim. IV: 6—8.

Voorbereidende aanmerkingen.

1. *Men behoort de regte doodsbeschouwing voor zich zelve niet onmogelijk te achten.* Het zou wel kunnen zijn, dat de beschouwing van Mozes, David, Petrus en Paulus, den een' of anderen zeggen of denken deed: » wie onzer is daartoe bekwaam! Mozes was een *man Gods*; David een *profeet*, een bijzonder *gunsteling* des Allerhoogsten, een man naar Gods hart; en Petrus en Paulus? waren zij niet heilige *Apostelen*, en stonden zij niet onder den bijzonderen invloed van Gods goeden Geest, die in de waarheid leidt? » Maar waren zij, mag ik dan hierop vragen, toch ook geene menschen van gelijke bewegingen als wij? En hetgeen zij in bijzondere betrekking als voorganger *van*, als Koning *over* Gods volk, of als Apostelen des Heeren waren, komt dat hierbij nu wel zoo zeer te pas? Niet alle voorgangers — niet alle Koningen van Israël — niet allen, die in de dienst van Jehova in buitengewone omstandigheden geroepen en werkzaam waren; niet alle de Apostelen des Heeren hebben die heilzame les altijd alzóó betracht; en hoe veel zal er ook wel bij die uitmuntende voorbeelden somwijlen aan ontbroken hebben! Zij hebben het ook *geleerd*, — op hun gebed geleerd; van Mozes en van David

kennen wij die bede; wie weet hoe dikwijls Petrus en Paulus die bede van Mozes en David voor zich zelven hebben overgenomen!.. Neen, wij moeten het maar niet onmogelijk achten, dat is schadelijk! een berg, dien wij voor ons onbeklimbaar achten, zullen wij niet gaan bestijgen; maar dan berooven wij ons ook van het heerlijke overzigt, hetwelk zij, die zich die moeite gaven, ons zeggen, dat deszelfs omtrek ons, op zekere hoogte reeds, kan geven.

2. *Men behoort ook niet te denken, dat men dit zoo maar op eenmaal leeren kan.* Het is zoo kort gezegd: »gedenk te sterven!» en het is eene zoo eenvoudige, verstaanbare vermaning, dat iedereen den zin en meening spoedig zou kunnen verstaan, indien hij maar met behoorlijke oplettendheid dezelve gade sloeg; maar de kennis en het begrip van de spreuk of de vermaning is niet de *beoefening*; dat ziet men, bij de meening dat zulks zeer spoedig te leeren is, voorbij! En wanneer men deze of gene wetenschap, kunst of beroep al te ligt stelt, dan zal men er doorgaans niet ver in vorderen, en hier omtrent deze vermaning is immers opgemerkt, dat van *binnen* en van *buiten* nog al het een en ander belemmert en aftrekt, hetwelk deze aan sommigen ligt en gemakkelijk schijnende zaak, nog al zeer moeilijk maken kan. Het

best zal dus zijn, in het midden door te gaan, het niet te eenemaal onmogelijk te achten, en ook niet te denken: » dat kan ik altijd doen, zoodra ik maar wil, » daar tegen zou zeer *veel* te zeggen zijn; maar ik zal hierbij dit maar vragen: » er kunnen immers kwade dagen, en jaren, en tijden en omstandigheden komen, in welke gij, ook ten aanzien van deze vermaning, zoudt zeggen: » ik heb er geen lust — ik heb er geen kracht — ik heb er geen rust — ik heb er geen tijd toe!

3. *Men moet ook die doodsbeachting opregtelijk willen beoefenen.* Daar is een aanmerkelijk onderscheid tusschen eene opbruisende begeerte, om zoo of zoo voortreffelijk te zijn in een of ander opzigt, als die of deze, en tusschen eene doorgaande, bijblijvende, innige, hartelijke lust om goed — in zijne betrekking, ook zonder vergelijking met een ander, *goed* te zijn. In het eerste geval moge de eierzucht prikkelen om een' ander' op zijde en voorbij te streven — in het andere, lokt ons edeler gevoelen en beginsel uit. Die drift, die vlaag, is doorgaans ook te heftig om lang te kunnen duren, en doet zeldzaam iets van belang te voorschijn komen: de opregte begeerte, die bijblijft, wil er wat voor opofferen; heeft er *veel* voor over, is de bron en kracht van werkzaamheid. Deze opmerkingen zult gij zelve wel

hebben gemaakt in uwen kring, bij u zelve, bij uwe aankomende en opwassende kinderen; zij zijn hierbij, dunkt mij, niet te eenemaal onbelangrijk. Wat zou het toch baten, indien men zoo maar, nu of dan eens, dacht of zeide: » ik wenschte wel, dat ik regt kon leeren denken aan mijnen dood! » indien wij nu of dan eens Mozes, David, Petrus, Paulus of anderen, als daarin voorbeeldig; ons vertegenwoordigden — of aan anderen voorstelden? Die wenschen, zuchten en klangen worden opgelost in de lucht als waterbellen; maar die het ernstig wil, zoo als elk dit behoorde te verlangen, die vraagt om raad en hulp, en zal ook niet te eenemaal in dit verlangen worden te leur gesteld. Ik onderstel, dat ook den zoodanigen dit stukje in handen komt: mij dunkt, ik hoor u vragen: » wat moet ik dan doen, om wel te leeren gedenken aan mijn' dood? » hier vindt gij, medestervelingen!

Eenige aanwijzing, hoe gij het zoudt kunnen leeren.

I. Ik zou u raden te beginnen met het *gebed*. Ik kan niet denken, dat gij geheel en al onkundig zijn zoudt nopens hetgeen er behoort tot zulk een gebed, hetwelk Gode aangenaam is, en door Hem verhoord

wordt (1); daar over hebt gij zelve meer dan eenmaal hooren preken — misschien hebt gij ook wel een *tractaatje* over het *bidden* gelezen (2), en ik mag immers hopen, dat gij alle dagen bidt: — God, den Vader van onzen Heer Jezus Christus, *in zijnen naam* aanbidt, en dat alles *alzo*o vraagt van dien Vader der lichten, van wien alle goede gaven tot ons nederdalen, dat gij, op grond van des Heeren belofte, dat Hij den Heiligen Geest geven zal, dengenen die Hem *bidden* (3), ook om die allerbeste gave bidt; niet twijfelende of Hij u, hetgeen u daarvan nuttig en noodig is, geven zal (4).

Zoo wensch en raad ik u nu, dat gij deelt in betrekking tot deze vermaning: » gedenk te sterven.” Biddende, b. v. » Hemelsche Vader! leer mij dat ook om Jezus wil, door uw woord en door uwen Geest! ik *wil* het leeren, ik gevoel, dat ik het noodig heb — maak mij mijn einde bekend — leer mij hoe vergankelijk ik ben. — Leer mij ook alzo o mijnne dagen tellen, dat ik een wijs hart bekomme!” Zie, met deze of dergelijke woorden en met een hartelijk verlangen in het hart, moest gij van nu af dagelijks tot den Vader gaan! gij zult dien

(1) Heid. Catech. vr. en antw. 117.

(2) Ned. Tract. Gen. n°. 25, 114 en 124.

(3) Luc. II: 13.

(4) Jac. I: 5—7.

raad immers niet anders dan goed kunnen noemen? Herdenk eens, hoe wij den Goddelijken bijstand in alles behoeven; herdenk eens, hoezeer wij denzelven noodig hebben in eenen toestand als de onze, daar wij zoo onnadenkend en lusteloos zijn tot het goede en tot alles wat tot het goede leidt; breng u te binnen, hoe de zinnelijke dingen ons aftrekken, — hoe ongevoelig wij doorgaans worden omtrent hetgeen ons dikwijls gezegd wordt, en hoe wij telkens in gevaar zijn, om door luchthartige magtspreuken — ook door schijnredenen van wijsheid — te worden afgetrokken; en dan zal er wel niets meer behoeven gezegd te worden, om u redelijker wijze te overtuigen, dat gij wél zult doen, indien gij met het *gebed* begint, en in hetzelfde verstandig waakt met dankzegging! » Met dankzegging?» vraagt gij misschien! Ja, want het gebed moet altijd bij ons worden aangemerkt als het voornaamste stuk der dankbaarheid aan God, voor onze verlossing door onzen Heer Jezus Christus; en wanneer wij ons nederzetten om op het gewichtig stuk van onzen dood voor ons zelve te peinzen, dan zullen wij in verwondering opgetogen kunnen staan over den onnaspeurlijken rijkdom van Gods goedheid, die ons zoo dikwijls, op zoo velerhande wijze, en zoo nadrukkelijk, en zoo gepast deze les

doet voorhouden, — vooral ook in zijn heilig woord, hetwelk ons, bij het licht van Gods genade, niet vruchteloos zal laten zoeken naar onderwijs, raad en bestuur, om deze vermaning wèl te leeren betrachten.

2. Gij verwacht dan nu ook van zelve, dat ik u als een *tweede* hulpmiddel tot hetzelfde doel zal aanprijzen het verstandig, eerbiedig en Godvruchtig gebruik van des *Heeren heilig woord*. Daar over uitteweiden is niet noodig, gij zult dat stukje over het *allerbeste Boek*, en het andere: *onderwijs over het Bijbellezen*, n°. 9 en n°. 10 van de stukjes, die het Ned. Zend. Gen. voor u uitgaf, wel hebben en kennen, of anders hetzelfde wel eens zoeken te verkrijgen; dat zal u helpen kunnen in het regte gebruik der Schrift, en bij deze vermaning zal er dat degelijk op aankomen; want het is u immers niet ontdacht, dat *gebrekkige kennis van den inhoud der Goddelijke openbaring*, eene der oorzaken is, door welke men *niet op de regte wijze* gedenkt te sterven. En wat voordeel zal het u aanbrengen, indien gij u nu al eens opgewekt gevoeldet om dikwijls aan uwen dood te gedenken, en gij waart niet in staat, om dat op de *regte wijze* te doen?

Ik wil niet zeggen, dat hetgeen ik u straks betreffende Mozes, David, Petrus en

Paulus herinnerd heb, alles bevat, wat gij betrekkelijk den dood behoort te weten; maar misschien is het volledig genoeg, om u op het spoor te brengen; en naar mate gij met de H. Schrift meer gemeenzaam wordt, *en* door het hooren naar het onderwijs, hetwelk uwe leeraars u tot verstand en tot gebruik des Bijbels voorhouden, *en* door het waarnemen van de huisselijke Godsdienst, naar de wijze der Vaderen, die daarin zeker *den Bijbel* lazen, zult gij van lieverlede in helderheid van begrip, in zuiverheid van kennis, in rijkdom van stof voor uwe overdenkingen — ook over den dood, en over uwen *eigen* dood, toenemen; en wie weet, wanneer het, op uw gebed, uwen Hemelschen Vader behaagt, u door het waarachtig geloof in Jezus Christus, en met Hem ten naauwste te vereenigen, met hoe veel gevoel van de kracht der vertroosting, die er voor den waren Christen in den dood is, gij, ook onder de beproeving dezer tijden, en in uw eigen lot, uwen moeilijken weg bewandelen zult!

3. *Geloofst in betrekking tot u zelven hetgeen ons de Goddelijke openbaring in opzigt tot den dood geleerd en verzekerd heeft. Dat is het wat ik u ten derde aanprijze.*

Het zal niet noodig zijn terug te komen op hetgeen ik reeds hier en daar, nopens den

dood, uit Gods woord gezegd heb, het zij genoeg u te doen opmerken, dat hetgeen wij voor onszelfen uit het woord Gods gelooven, niet kan nalaten eenigen heilzamen invloed op ons te maken! Wij behoeven geene voorbeelden in het algemeen van den *invloed van het geloof* bij te brengen: — hiertoe staan wij bij dit bijzonder onderwerp — zelf maar kortelijk stil, gij kunt het ook spoedig bevatten: immers wanneer iemand bedenkt te sterven, — daaraan gedenkt naar de schrift; kan hij dan anders denken, dan » dat sterven *is de bezoldiging der zonde!* — Indien ik sterf, onverzoend met God, en onbekeerd sterf, dan ben ik verloren; dan blijf ik eeuwig rampzalig!” En zou de schrik des doods, en de schrik van des Heeren toekomst hem dan niet doen vragen, met innige, heilige begeerte: » Lieve Heer! wat moet ik doen om den toekomstigen toorn te ontvlieden? wat moet ik doen opdat ik zalig worde?” Maar indien hij het naar behooren doet, dan zal hij ook Jezus Christus, als overwinnaar van den dood voor zich aanmerken, en door Hem te omhelzen als zoodanig ook, misschien wel *langzaam*, maar toch zeker *genoegzaam*, verlost worden van de belemmerende vreeze des doods!.. Het zal, na deze en gene herinnering, niet overtollig zijn hierbij waar te nemen, hetgeen

wij lezen van onzen dierbaren Verlosser, »die in de dagen zijns vleesches, gebeden en smeekingen tot Dengenen, die hem uit den dood konde verlossen, met sterke roeping en tranen geofferd hebbende, verhoord is uit de vreeze, hoe wel hij de Zoon was, nogtans gehoorzaamheid geleerd heeft, uit hetgene hij geleden heeft, en geheiligd zijnde is hij allen, die Hem gehoorzaam zijn, eene oorzaak van eeuwige zaligheid geworden (1).» Zoo vasthoudende aan de Goddelijke beloften, werd Hij in den allerzwaarsten strijd ondersteund, en op zijn gebed geholpen. Gethsémane kan alle zijne geloovigen leeren, wat bij de bedreiging van den dood, van den *allerijsselijksten* dood, het persoonlijk, waarachtig, zelfstandig geloof aan God en Zijne beloften vermag! Of werpt men in: »Dat kan niet! hierbij ons te wijzen op den vlekkeloos Heiligen; — op Hem, die geene zonden gekend of gedaan heeft; *zijn* vertrouwen op God voor of bij het naderen van den dood, het onze ten *model*, ons ter navolging te stellen, dat gaat te hoog! want daar wij om Hem heen een vlekkeloos licht aanschouwen; wat, dan een *rein gewisse* alleen, kan ooit op God vertrouwen?» dan wek ik ook

4. Daarom u in de *vierde* plaats op, om,

(1) Heb. V: 7—9.

zoo gij die les »gedenk te sterven» wel wilt becefenen, toch te trachten naar den vrede des gemoeds — vrede met God door het geloof in Jezus Christus, dat alle uwe zonden, ook uwen zondelijken aard, waarmede gij levenslang, (let wel: *tot aan uwen dood*,) zult te strijden hebben, niet meer zal gedenken; maar ook u uit genade de gerechtigheid van Christus schenken zal, opdat gij nimmermeer in het gerigt van God zoudt komen (1). O! wanneer het geweten bevredigd, op de regte wijze bevredigd, — niet maar met fraaije en opgeschikte woorden aan 't sluimeren gebracht, en in slaap gewiegd is; wanneer men zonder zelfbedrog kan zeggen: »al is het, dat mij mijne conscientie beklaagt, dat ik tegen alle de geboden Gods zwaarlijk gezondigd, en van dezelve géén gehouden heb, en ik nog steeds tot diezelfde zonden die mij vergeven zijn, en tot alle boosheid nog steeds geneigd ben, nogtans geloof ik, dat ik in Christus voor God regtvaardig en een erfgenaam des eeuwigen levens ben (2),» dan kan men voor zichzelf ook regt aan den dood gedenken, en dien naderen als den doorgang tot het eeuwige leven.

5. Alle deze herinneringen strekken im-

(1) Heidelb. Catech. antw. op vr. 56.

(2) Heidelb. Catech. antw. op vr. 60.

mers nu, om u op te leiden tot een geheel *onbekrompen geloof* aangaande dat alles, hetwelk met onze zaligheid in een onafscheidelijk verband staat. Hier of daar bragt mij de loop mijner gedachten wel eens tot minder of meerder herhaling. Ik wil hier niets ophalen van hetgeen over het onbekrompen geloof vroeger is gezegd; maar die *alles* zich toeëigent wat God door het Evangelie belooft en geeft; die aan de woorden der schrift, door menschelijke bijvoegsels, of uitleggingen, of verdraaijing geen' anderen zin geeft, dan de Heilige Schrijvers hebben bedoeld, en die dezelve voor zich zóó opvat, als of een onfeilbaar Apostel, als of de Heer Jezus Christus dezelve tot hem gesproken had, die zal, gewis! in dien weg, dien wij beschouwen, leeren gedenken aan zijnen dood zoo als het behoort; en hij moge, korter of langer leven, dit is gewis: let op dien vromen en Godvruchtigen vriend van God, het einde van dien man zal zeker vrede zijn. — Zijn geloof is de overwinning van de wereld — en van de zonde, ook van den *dood*; door het geloof ziet hij zich in Christus en met Christus aan de rechterhand Gods verhoogd; hij zegepraalt door hetzelfde in Christus ook over dien *laatsten* vijand, en juicht zijne ontbinding en Christus' laatste toekomst tegen!

*Opwekking om toch spoedig, bij aanvang of ver-
deren voortgang, alzoo aan het sterven te
gedenken; en de middelen daartoe aan-
gewezen te beproeven.*

Zal het, lieve medestervelingen! na al het gezegde wel noodig zijn, om u aan te sporen tot de betrachting van de vermaning: »gedenk te sterven»? Ik zou u anders beweegredenen in overvloed kunnen mededeelen, ontleend van God, die het ons gebiedt; ontleend van onzen Heere Jezus Christus, die altijd wandelde in de overtuiging, dat Hij werken moest, terwijl het dag was, de werken desgenen, die Hem gezonden had; dat de nacht kwam in welke niemand zou kunnen werken; en die den tijd van zijn' dood dikwijls en bij het naderen van denzelfven vooral als *zeer nabij* beschouwde, en zijne vrienden op zijn sterven trachte voor te bereiden — en die, hoe fel bestreden in zijne geloofsverwachting, zijnen geest in 's Vaders handen vrijmoedig aanbeval. — Ik zou, ook tot dat oogmerk, kunnen spreken van vele lofwaaardige geloovigen van den ouden dag en van latere tijden, die den dag hunnes doods ook niet wetende, zich daar over niet beklaagden, maar om die onzekerheid van den dag des doods zich zoo veel te meer verplicht gevoelden om *bercid* te zijn. Ik zou, tot uwe opwekking tot die toebereiding, kunnen spreken

van uw tijdelijk en eeuwig belang, hetwelk met het wel gedenken aan den dood zoo naauw verbonden is. Ik zou u ook kunnen dringen, ten behoeve onzer nog zoo ligtzinnige medemenschen, en deze en gene van onze nog zoo geheel onnadenkende betrekkingen, opdat uw verstandig en Godvruchtig *voorbeeld* in dezen door Gods genade, wanneer gij hen bij buitengewone omstandigheden, die zich voor den oplettenden dikwijls genoeg voordoen, toeroept — in den geest der liefde vermaant en bidt » gedenk te sterven, » uwen arbeid in den Heer niet ijdel zijn zou. — Doch ik meen genceg gedaan te hebben met dit nu slechts *te herinneren*, het is ook inzonderheid mijn verlangen, dat gij, wat gij in dezen behoort te doen, *spoedig* doet, en daartoe dan nog een enkel woord:

1. Gij, die nog *niet* begonnen hebt — jong of oud, — Ei! waarom zoudt gij uitstellen? De aanbevolene betrachting is immers heilzaam? Waarom u dan nog langer beroofd van den zegen daaraan verbonden? Kan het u van het harte den liefderijksten vriend uwer ziele nog langer vruchteloos te laten roepen? Weet gij, of niet *morgen* reeds de dood u overbrengen zal, om ook over uw uitstel en verzuim van deze hoogst heilrijke vermaning, verantwoording te doen? En al is het, dat uw leven nog verlengd wierd, zal de toestand

van uw ligchaam en geest zoodanig blijven, als die nu op dit *heden* der genade is, om van dit gewigtig werk een eerst begin te maken? En bovendien, gij hebt, bij zoo veel aftrekkingen, verstrooiingen en moeilijkheden, het *langste* leven, den sterveling thans op aarde vergund, wel noodig, om het in deze Christelijke betrachting, ver genoeg te brengen! Ik wil het wel gelooven, dat menschen, die eerst *laat* daaraan begonnen, nog zijn behouden; — maar ik geloof niet, dat het van die *allen* waar is, van welke men somwijlen dit met zoo veel ophef zegt. Haast u dan, om uwes levens wil, dit is dat *eene noodige*, dat gij voor de eeuwigheid behoeft, dat gij bereid zijt om door den dood in het eeuwige leven in te gaan. Die daar mede gereed is, mag naar de wereld *arm* zijn, hij is *rijk* in God; en al bezat men anders den grootsten schat voor *dit* leven, — wanneer de dood ons uit hetzelfde wegneemt, zonder dat wij voor zijne komst bereid zijn, dan is er voor onze ziel geene redding meer!

2. Maar zoo *spoedig* als zij daarmede behooren te beginnen, die nog geen aanvang hebben gemaakt, zoo *spoedig* behoort ook gij die wel aangevangen maar al te dikwijls dit gewigtig werk ten halve gelaten hebt, hetzelfde te hervatten, en voort te zetten, en te voleindigen. Ik wil nu niet gaan op-

zoeken alle de inwerpselen, die men tegen dat bestendig en bij voortduring voortgezette doodsbetrachten zich hier of daar vermeet; ik meen genoegzaam te hebben aangewezen waarin het *wel* betrachten van die vermaning toch bestaat, en dan kan het u immers zoo veel *tijd* niet kosten — en zoo veel *inspanning* niet, terwijl hier ook *wel* waar zijn zal: „*al doende leert men*” en biddende en werkende maakt men zeker vorderingen; maar al ware dit zoo niet, *stilstaan* is toch hier ook *achteruitgaan!* en indien zondelust, wereldliefde, en verleiding die u omringt, of deze te zamen werkende oorzaken u hebben vervoerd; o staat haastelijk op! ontwaakt! ontwaakt uit dien gevaarlijken slaap! Laat de Heere Christus bij vernieuwing over u lichten door zijn woord en door zijn Geest; ziet! Hij staat aan de deur en Hij klopt, en laat u waarschouwen om *heden*, terwijl gij zijne stemme hoort, de doods-gedachte en de betrachting van uwen eigenen dood, te vernieuwen! Zegt uw geweten dat gij Hem onrecht deedt, u zelve schade berokkend hebt, belijdt Hem zonder uitstel uwe schuld! Komt gij *spoedig* tot Hem, misschien dat gij ook *spoedig* tot rust en vrede des gemoeds zult mogen wederkeeren; en *spoedig* het werk — het aanbevolene werk zult kunnen voortzetten; of komt gij *spoec-*

dig tot Hem, maar niet (gelijk somtijds blijkbaar is) zoo *spoedig* tot rust en kalmte in uw geweten, die gij behoeft om met vrucht aan uwen dood te gedenken? O! dat het u dan eene bijblijvende waarschuwing zij, om niet meer te vertragen in het werk, hetwelk ons, van wege onze zwakheid en sterfelijkheid, en deszelfs onvermijdelijke noodzakelijkheid, tot spoedige voltooiing dringt.

3. Mag ik nu, tot besluit, alle mijne mede-sterfelingen, die dit lazen, vriendelijk verzoeken, om den raad in opzigt tot die vermaning hier gegeven, elk voor u zelve te beproeven, en naar uwe behoefte te gebruiken: leest, wanneer gij het stukje voor u zelve gelezen hebt, hetzelfde ook eens aan uw huisgezin voor. — Vaders en Moeders! doet dat zoo veel gij kunt ten behoeve van u zelve en voor uwe kinderen, dan zal de de hoofd-inhoud van dit boekje een *gesprek* kunnen opleveren, hetwelk, als gij het biddend verlangt, wat goeds bevorderen zal in hunne jeugdige harten! En gij wilt immers daartoe gaarne ook nog veel uitgebreidere werken? Het boekje kome dan ook in andere handen, het is immers een woord voor *ieder* mensch belangrijk: „gedenk te sterven.” Nog weinige jaren, en geheel andere leeraars zullen geheel andere leden der gemeente voorgaan en onderwijzen; — nog weinige jaren,

en dit nu levend geslacht der menschen, hetwelk zoo woelt om verandering, en het minst van allen gedenkt aan die groote verandering, die alle inwoners dezer aarde te gemoet gaan, en aan die verandering en vernieuwing, zonder welke niemand onzer in den Hemel zou kunnen komen, — zal van dit zichtbaar tooneel verdwenen, en welligt slechts van *weinig* eenige goede, — *Christelijk* goede — gedachtenis overgebleven zijn! Och drong eens in aller oor en hart dit woord: » gedenk te sterven, » dan zouden wij ons vleijen durven met eene betere toekomst, want die hier het best en het meest naar het woord van God *deze* les betracht, kan niet ondeugend zijn en blijven; hij verzuimt, terwijl hij de dingen die boven zijn zoekt en betracht, niet ligtelijk wat voor *dit* leven *aangelegen* is. Hij is de beste burger, de beste vader, de beste onderwijzer; ook langs *dien* weg wordt het beeld van onzen Heer en Zaligmaker in hem meer en meer overgedrukt, en terwijl hij, gelijk Paulus dat betuigde, » ik sterf alle dagen » dat *ook* betuigt, is bij elk sterfgeval, waarin het hem niet twijfelachtig is of zijn broeder — zuster — vader of moeder in den Heer ontsliep, en bij het gevoel, dat hij zelf niet lang meer zal kunnen leven hier op aarde, Christus' kruis en dood de grondslag zijner hope en vertroosting, en Christus' op-

standing het zekere onderpand, dat hij ook *zelf* eenmaal uit het graf, met allen, die Christus' verschijning zullen hebben lief gehad, zal verrijzen; en dat hij ook zelf alzoo voor eeuwig bij den Heer zijn zal!

4. Op u, die in dat geloof uwen dood te gemoet ziet, rust dan eene dubbele verpligting, om in alles openbaar te doen worden, dat gij den dag uwes doods niet verre stelt. Alles wat op uwen post, in uwen werkkring, hooger of lager, (dat is hier evenveel) te doen is, dat behoort gij door dat geloof met alle uwe magt te doen. Alles wat voor echtgenoot en kroost en voor uwe betrekkingen heden nog — morgen misschien niet meer, ten tijdelijken nutte, en tot eeuwig heil geschieden kan, dat moet gij vooral ten spoedigste door dat geloof volbrengen. Op het Christendom moet, vooral door Christenen, door hen die zeggen meer dan *belijders* van het Christendom te zijn, geen blaam gebragt worden! Het is in dit opzigt ook al te dikwijls geschied — hoe veel onbeheerde boedels zouden het kunnen getuigen! Maar dan toch niet tegen *het Christendom*, maar tegen de zuiverheid en kracht van het geloof dier ongelukkigen — getuigen! O! dat men van elk onzer betere vruchten moge zien! — en laat dan maar wentelen en keeren, staan of vallen, wat Gods vrijmagtig albestuur mogt

willen, — Hij regeert door zijnen Zoon toch deze aarde, op welke zonde en dood wel altijd hare krachten zullen blijven toonen. Laat dan maar, ook ten onzen aanzien, waarheid worden hetgeen de Profeet Jezaia (1) ten zijnen tijde schreef: » De regtvaardige komt om en daar is niemand, die het ter harte neemt, en de weldadige lieden worden weggeraapt, zonder dat er iemand op let, dat de regtvaardige weggeraapt wordt vóór het kwaad." Hetgeen er op volgt zal dan ook — o blij vooruitzigt! ten onzen aanzien zeker zijn: » Hij zal ingaan in vrede, zij zullen rusten op hunne slaapsteden, een iegelijk die in zijne opregtheid gewandeld heeft." — (2)

Ik zou hierbij eene menigte van verzen uit onze Psalmen en uit de Evangelische Gezangen kunnen voegen; — ik laat u liever daar in zelf naar uwen lust zoeken? Gij zult er de de krachtige taal, die het *waar geloof* alleen zoo spreken kan, wel vinden. Ik besluit, lieve lezers! thans liefst voor u en met u *biddende* met de woorden van het 187de Lied, het laatste vers:

» Leer mij, o God! hier streven
Naar dat regt Christlijk leven,
Dat zulk een eind verwerft;
Opdat *ik*, na dit zwerven
Ook eenmaal moge sterven,
Zoo als de *ware Christen* sterft!"

(1) Cap. LVII: 1.

(2) Jezaia LVII: 2.